

Izobraževanje radijskih govorcev v Radiu Slovenija

Mateja Juričan, Maja Šumej

Uvod

Radio Slovenija pozna dolgoletno interno obliko jezikovno-govornega izobraževanja, ki je namenjeno radijskim govorcem. Temelje sistematičnega izobraževanja za napovedovalce je postavila že Ana Mlakar. Leta 1972 je začel delovati Val 202, ki je imel velik vpliv na bolj sproščen in kontaktni program, v radijskem etru pa so se poleg napovedovalcev začeli pojavljati tudi novinarji (Bizilj 2008: 71). S tem se je širila potreba po specializiranem jezikovno-govornem izobraževanju, ki ga je v Radiu Slovenija s skupnimi močmi začela izvajati skupina napovedovalcev in fonetikov, danes delujočih pri Centru za kulturo govora.

Center za kulturo govora

Interno jezikovno-govorno izobraževanje v Centru za kulturo govora torej vodi skupina napovedovalcev mentorjev in fonetikov, razvilo pa se je zaradi praktičnih potreb, saj šolski izobraževalni sistem pisni podobi jezika posveča veliko več pozornosti kot govorni, v šoli naučeno pravorečje pa ne zadošča za obvladovanje radijskega govora (Šeruga Prek 2004: 2). Omenjeno izobraževanje daje znanje za radijski govorni medij in je v slovenskem prostoru med redkimi institucionaliziranimi in strokovnimi oblikami govornega usposabljanja, med katerimi ima tudi najdaljšo tradicijo (Sinkovič 2010: 76).

V Centru za kulturo govora delujejo dva fonetika in štirje napovedovalci mentorji za tehniko govora in branja, bodoči radijski govorniki pa se hkrati izobražujejo tako pri fonetiku kot pri napovedovalcu mentorju. Mentor je napovedovalec z dolgoletnimi izkušnjami, ki kandidata uči govoriti oziroma brati, interpretirati (Sinkovič 2010: 78), fonetik, ki je praviloma slovenist, pa ga seznanja s pravili iz pravorečja. Fonetiki poleg govornega izobraževanja spremljajo še radijske programe in opozarjajo na napake ter posredujejo informacije o pravilni izgovorjavi novih imen, ki se pojavljajo v radijskem programu. Skrbijo tudi za fonetično opremo zahtevnejših besedil in sodelujejo pri snemanjih zahtevnejših oddaj. Fonetik in mentor napovedovalec torej s skupnimi močmi skrbita za izobraževanje bodočih radijskih govorcev.

Radijski govorniki

Temeljna osnova za govor po radiu je seveda ustrezen radiofonski glas, ki je govorničevo edino sporočevalno orodje. Radijski glas mora biti prijeten za poslušanje, torej mora imeti radijski govornik primerno barvo glasu. Glas mora biti zdrav, nehripav, nepiskajoč, izgovor pa brez izrazito motečih govornih napak ali narečnih prvin. Seveda je dober radijski govornik veliko več kot le lep glas. Poleg pravorečja mora obvladati še tehniko radijskega govora, sposoben mora biti tudi ustreznega podajanja oziroma interpretacije besedil.

Radio je zgolj slušni medij, prek katerega govornik pošilja sporočila poslušalcem. Torej gre za enkratnost medija in podanega sporočila, zato je vsa pozornost usmerjena ne samo v glas, temveč tudi v izgovorjavo. Govorničeva artikulacija mora biti zelo jasna, razločna in natančna, saj mikrofonsko neusmiljeno razkriva vse glasove, tudi tiste, na katere v zasebnem govoru, pri katerem si govorjenje skušamo čim bolj olajšati, nismo pozorni. Zato mora biti izgovor pred mikrofonom močnejši in izrazitejši kot pri običajnem govoru, pozorni moramo biti tudi na posamezne glasove, ki jih mikrofonsko sprejme drugače in jih moramo zato izgovarjati na nekoliko drugačen, prirejen način, če želimo, da jih bo mikrofonsko pravilno pretvoril (tak je na primer izgovor fonema *j*, ki ga moramo pred mikrofonom izgovarjati zelo intenzivno, drugače kot v zasebnem govoru, sicer ga mikrofonsko »poreže«). Nenatančno izgovarjanje posameznih glasov lahko popolnoma zamegli sporočila, hkrati pa lahko pri poslušalcih vzbuja vtis o govorničevem malomarnem odnosu do njih (Sinkovič 2010: 15).

Jasnost povedanega je pri govorni podobi jezika poleg natančne artikulacije odvisna od drugačnih zakonitosti kot pri zapisanem besedilu. Dosegamo jo s členjenjem besedila s premori in melodijo, pa tudi s hitrostjo in registrom (tako je na primer nizek register primeren za vrinjene stavke). Govornik mora govoriti oziroma brati z razumevanjem, kar pomeni, da mora besedilo najprej razumeti sam, saj je od njegovega podajanja besedila odvisno, kako ga bo razumel poslušalec. Z interpretacijo mora poudariti bistvo sporočila. Radijski govornik mora biti torej glasovno in strokovno usposobljen, pa tudi široko razgledan.

Jezikovno-govorno izobraževanje radijskih govornikov

Pred kandidati vstopijo v govorno izobraževanje, morajo uspešno opraviti glasovni preizkus, saj vsak glas ni primeren za govor po radiu. O glasovni ustreznosti kandidatov odloča komisija, sestavljena iz mentorjev in fonetikov. Poleg primerne glasovne registra morajo imeti kandidati zdrav glas brez izrazito motečih govornih napak ali narečnih prvin, komisija pa ocenjuje tudi besedni in stavčni ritem ter melodične poteke

v stavku. Pri napovedovalcih so merila glasovne primernosti strožja: pozornost je usmerjena predvsem v barvo glasu, ob posebej prirejenih besedilih pa preizkusijo tudi njihovo jezikovno znanje in splošno razgledanost (Sinkovič 2010: 79). Glasovno ustrezne kandidate nato vključimo v govorno izobraževanje.

Tečaj jezikovnega in govornega izobraževanja je obvezen za vse radijske govorce, ki se želijo govorno pojavljati v programih Radia Slovenija (poleg novinarjev in napovedovalcev so to še na primer voditelji posameznih oddaj, glasbeni uredniki in številni drugi). Ko ga uspešno opravijo, lahko začnejo tudi samostojno nastopati pred mikrofonom.

Tečaj poteka po učnem načrtu in traja za novinarje eno šolsko leto (od začetka oktobra do konca junija), za napovedovalce pa leto in pol. Izobraževanje posameznih profilov radijskih govorcev se namreč razlikuje; izobraževanje za napovedovalce je obsežnejše in bolj poglobljeno, tako pri teoretičnih vsebinah kot pri dikciji in govorni tehniki, ki morata biti na višji kakovostni ravni kot pri preostalih govorcih (Sinkovič 2010: 79). Napovedovalci morajo znati brati vse vrste besedil, novinarji pa le besedila, ki so značilna za njihovo redakcijo. Vsebinsko besedila za posamezne kandidate izbiramo torej tudi glede na uredništva, s katerimi bodo sodelovali – informativna besedila za sodelavce Informativnega uredništva, literarna za program *Ars*, športna za kandidate, ki jih usposabljammo za Športno uredništvo. Vsebinsko prilagodimo tempo podajanja in interpretacijo. Tako informativne ali športne, torej bolj faktografske vsebine, ne potrebujejo izrazitejšega čustvenega barvanja, zahtevajo pa intenzivnejši tempo, tudi zaradi vse bolj prisotne časovne omejitve, zaradi česar besedilo velikokrat zveni kot boj bralca s časom od velike začetnice do pike. Od napovedovalcev, ki so večinoma »poustvarjalci«² že pripravljenih, tudi težjih besedil, se, kot že omenjeno, pričakuje širše znanje, kajti od tega sta najbolj odvisna podajanje in interpretacija.

Šolanje poteka pri fonetikih in mentorjih za radijski govor. Pri fonetikih sta tedensko predvideni dve šolski uri teoretičnih predavanj, ki jih kandidati obiskujejo v skupinah, v katerih je do šest ljudi, in ena ura praktičnih vaj s posameznikom pred mikrofonom, ki je namenjena utrjevanju teorije in praktičnemu učenju stavčnofonetičnih prvin. Za izobraževanje pri mentorjih je predvidena večinoma ena ura praktičnih vaj na teden, za kandidate, ki imajo večje govorne težave in napredujejo počasneje, pa tudi več (Sinkovič 2010: 80–82).

Pri fonetičnih predavanjih seveda ne gre za golo teorijo, ampak so njihovo izhodišče značilne napake, ki jih slišimo v javni rabi, osrednja pozornost pa je namenjena posebej za to pripravljenim vajam, ki utrjujejo in nadgrajujejo kandidatovo poznavanje pravorečja in teoretično znanje prenašajo v praktično uporabo.

Učni načrt teoretičnega dela izobraževanja v prvem semestru obsega naslednje teme/poglavja:

- razdelitev glasov slovenskega knjižnega jezika,
- izgovor glasov v govorni verigi ali sintagmatika fonemov,

- variante fonema v in izgovor predloga v,
- izgovor črke l,
- predvidljivost dolgih in širokih e-jev in o-jev,
- vaje za utrjevanje širine in ožine pri naglašanih e-jih in o-jih,
- kratko naglašeni samoglasniki,
- samoglasniške premene pri kratko naglašanih samoglasnikih,
- predvidljivost polglasnika,
- nenaglašene besede in najpogostejše napake pri poudarjanju,
- besede z več naglasi,
- naglasni tipi,
- premično naglaševanje pri deležnikih na -l, velelniku in pridevniškem stopnjevanju,
- naglaševanje deležnikov na -n.

V drugem semestru kandidati obravnavajo/spoznajo:

- prevzemanje tujih necitatnih besed v slovenski jezik (prevzemanje glasov in naglasnega mesta),
- prevzemanje po posameznih jezikih z uporabo pravopisnih preglednic ter drugih domačih in tujih priročnikov,
- izgovor in naglaševanje prevzetih besed s področij politike, književnosti, klasične glasbe, slikarstva, filozofije, antične mitologije, športa itn.,
- knjižni pogovorni jezik v medijih.

Delo fonetikov dopolnjujejo in utrjujejo praktične vaje pred mikrofonom pod vodstvom mentorjev. Pri govorni tehniki namenjajo pozornost predvsem:

- artikulaciji glasov,
- pravilnemu dihanju,
- členjenju govora s premori in melodijo,
- intonacijskim potekom,
- besednemu in stavčnemu ritmu,
- govornemu tempu,
- logičnemu poudarjanju,
- interpretaciji besedil po zvrsteh (Šeruga Prek 2004: 1–2).

Mentorji, ki prihajajo iz skupine napovedovalcev, govorce izobražujejo v okviru individualnih ur, pri čemer se posvečajo besedilni fonetiki in govorni tehniki. Izgovor pred mikrofonom je močnejši in izrazitejši kot pri običajnem govoru, zato se sprva usmerijo v tvorjenje in jasno izgovarjanje posameznih glasov ter z vajami utrjujejo nastavke zanje. Pri samoglasnikih, ki so nosilci naglasov, to pomeni prepoznavanje in razločevanje

med naglašeniema ozkima e in o in širokima e in o na nenaglašanih mestih v besedi ali v nenaglašanih besedah, torej naslonkah. Besedila naj bi podajali tako, da za poslušalca izluščimo smisel in hkrati dopuščamo interpretacijo povedanega. Veliko pozornosti zato namenjamo prepoznavanju enot v povedih, torej pravilnemu členjenju besedila, delov, ki, smiselno intonacijsko zaokroženi, poslušalcu ponujajo odgovore na vprašanja, ki so nosilci pomenov (denimo kdo, kaj, zakaj ...). Znotraj teh poudarjamo leksikalne besede (samostalnice, glagole, pridevnike), ne pa funkcijskih, torej naslonk (oblik glagola biti, veznikov, členkov, predlogov, zaimkov).

Pred vejico se izogibamo poudarjanju oblik pomožnega glagola biti za pretekli ali prihodnji čas ter povratnosvojljnih zaimkov (na primer prišli BODO, povedali SO, predstavljajte SI), ravno tako se izogibamo poudarjanju nikalnice ne ob glagolu v sedanjiku, ki zveni nekoliko senzacionalistično, če omenimo le nekaj primerov. Enoto obravnavamo kot nerazčlenjen, vsebinsko in govorno zaokrožen del, znotraj katerega pa jakostno težišče ni vedno na enakem mestu, ampak se spreminja glede na kontekst, zato je njegovo prepoznavanje ključnega pomena za logično podajanje vsebine. Premori ob koncu zaokrožene enote bralcu omogočijo pravilno dihanje, pa tudi pripravo na nadaljevanje oziroma organiziranje ob premorih (ne pa, na primer, na predolghih postankih na končnih vokalih besed).

Velikokrat se lahko zatečemo k pravilu kadence, torej padajoče intonacije ob koncu povedi, in antikadence, torej rastoče, ob koncu zaokrožene enote ali pred vejico. Tega pravila pa ne moremo posplošiti, ker bi branje zvenelo preveč neprožno. Tako na primer vrinjene stavke oziroma podredja, ki jih uvajajo zaimki, posebej oziralni zaimek ki, preberemo hitreje, z nižjim registrom in manj poudarki, postanka ob vejici pred podredjem ne upoštevamo in premor naredimo, preden se vrnemo na glavni stavek. Prav tako vprašalnih povedi praviloma ne končujemo z rastočo intonacijo.

Mentorji besedila prilagodijo tako, da ta vključujejo čim več primerov, ki jih trenutno obravnavajo v okviru fonetičnih vaj. Ob začetku izobraževanja to, na primer, pomeni opozarjanje na izgovor, ki je včasih posledica hiperkorektnosti (na primer zobnoustnični izgovor predloga v ali črke <l> kot [l] v sklopih -lc-, -lk-, -lč-, -lsk- in -lstv-).

Dva semestra kandidati nekaj ur na teden obiskujejo ure pri fonetiku in mentorju. Prisotnost je obvezna, sicer ne morejo opravljati avdicij. Vsak kandidat namreč opravlja vmesno in končno avdicijo. Po koncu prvega semestra izobraževanja kandidati opravljajo vmesno avdicijo, na kateri komisija fonetikov in mentorjev poslušša kandidatov posnetek ter ocenjuje njegov napredek v govorni tehniki, kandidat pa mora opraviti tudi test iz fonetičnih teoretičnih vsebin, predpisanih za prvo semestrsko obdobje (Sinkovič 2010: 80). Komisija odloči, ali je kandidat dovolj napredoval in uspešno opravil vmesno avdicijo ter lahko nadaljuje izobraževanje ali pa njegov napredek ni zadovoljiv. V tem primeru komisija presodi, ali kandidat potrebuje dodatnega mentorja ali mora tečaj zapustiti.

Po uspešno opravljeni vmesni avdiciji kandidati nadaljujejo izobraževanje v drugem semestru, na koncu izobraževalnega obdobja pa opravljajo končno avdicijo. Kandidat mora na končni avdiciji obvladati vse teoretično znanje in na posnetku pokazati govorno primernost za samostojno nastopanje pred mikrofonom. Tisti, ki jo uspešno opravijo, dobijo dovoljenje (tudi v obliki pisnega potrdila) za samostojno (novinarsko ali napovedovalsko) nastopanje pred mikrofonom (Sinkovič 2010: 87), če pa po mnenju komisije na to še niso pripravljeni, jim priznajo drugo vmesno avdicijo, kar pomeni, da potrebujejo več časa in tako nadaljujejo govorno izobraževanje. Uspešno opravljena končna avdicija ne pomeni konca izobraževanja, saj se morajo radijski govorniki pozneje udeleževati osvežitvenih tečajev.

Oblikovanje radijskega govornika

Kandidati v jezikovno-govornem izobraževanju pridobijo znanje, ki jim daje dovolj trdno oporo za suveren nastop pred mikrofonom, oblikovanje radijskega govornika pa je dolgotrajen proces – izkušnje namreč kažejo, da se govornik izoblikuje v suvereno govorno osebnost v približno dveh letih vsakodnevnega dela v radijskem programu. Izobraževanje radijskih govornikov v Centru za kulturo govora je namenjeno zlasti napovedovalcem in novinarjem. Napovedovalci so glasovno in govorno najvišje usposobljeni radijski govorniki. Napovedujejo program in oddaje ter berejo vnaprej pripravljena besedila, ki jih ne napišejo sami, kljub temu pa so pomembni posredniki med avtorjevim besedilom in poslušalcem, saj je od njihove spretnosti pri interpretaciji napisanega odvisno, kako bo poslušalec razumel sporočilo. Radijski novinarji so avtorji besedila, ki ga tudi preberejo oziroma interpretirajo (Sinkovič 2010: 39), glasovno pa se pojavljajo v različnih delih radijskega programa.

Poleg napovedovalcev in novinarjev se zlasti v zadnjem času pojavlja vse večja zahteva po profilu radijskega voditelja, ki povezuje radijski program oziroma dele programa (Sinkovič 2010: 41). Voditelj je vez med glasbo, oddajami in drugimi radijskimi vsebinami ter hkrati kramlja s poslušalcem, s čimer navezuje stik z njim in ga iz molčeče, pasivne vloge zgolj poslušalca vabi v dejavnejšo vlogo sogovornika. Poslušalci voditelja prepoznajo ne samo po glasu, temveč tudi po osebni noti, po njegovem jezikovnem slogu in celotnem načinu izražanja. Voditelj zavzema eno najvidnejših in tudi najzahtevnejših sporočevalskih vlog.

Voditelja od klasičnega napovedovalca ločuje njegova sposobnost spremeniti se v avtorja besedila oziroma v soavtorja, torej v vsebinskega sooblikovalca oddaje, nad katero ima pregled, jo povezuje, usmerja in ji daje zaokroženo končno podobo. Od novinarja pa ga ločuje veliko boljše govorno-izrazna izurjenost, ki ustreza že najvišjim merilom napovedovalčeve kakovosti. Voditelji se pojavljajo kot avtorji in sooblikovalci oddaj, delov

programa ali programa v celoti, govorno morajo biti izjemno spretni, okretni in iznajdljivi zlasti v nepredvidljivih razmerah, imeti morajo bogat besedni zaklad ter pregled nad dogajanjem na programu, ki ga usmerjajo in zaokrožujejo v celoto, poslušalcem pa morajo ponujati govor, ne branja (Sinkovič 2010: 43).

Center za kulturo govora profilu voditelja za zdaj posveča premalo pozornosti, saj je govorno izobraževanje namenjeno zlasti usposabljanju za branje oziroma interpretacijo že napisanega. Izziv za prihodnost nam tako predstavlja najprej prepoznati nadarjenost posameznika ter nato izoblikovati smernice, ki bi zadoščale in pomagale pri njegovem oblikovanju v kakovostnega radijskega voditelja.

Sklep

Izoblikovanje radijske govorne osebnosti je dolgotrajen proces, ki od govorca poleg ustreznega glasu zahteva še obvladovanje različnih znanj. Vsak kandidat mora pred prvim nastopom pred mikrofonom uspešno opraviti jezikovno-govorno izobraževanje, razdeljeno na teoretični in praktični del. Teoretični del je namenjen pravorečju slovenskega knjižnega jezika, praktični pa obvladovanju govorne tehnike in izoblikovanju primerne interpretacije. Po uspešno opravljeni končni avdiciji so kandidati pripravljene na suveren nastop pred mikrofonom, tu pa se njihova pot v izoblikovane govorne osebnosti šele začinja.

Branje naj bi namreč zvenelo kot pripoved, seveda ob upoštevanju zakonitosti zbornice izreke. To pomeni tudi zlitje bralca z besedilom, torej védenje, da branje ni nekaj, kar je ločeno od njega samega, ampak mora biti v procesu sposoben postati beseda, zvok, vibracija in uresničitev misli, ki jo sporoča. V podajanje sporočila mora vključiti celotna telo in um, ne le govornega aparata. In, navsezadnje, najpomembneje – sprejeti in ponotranjiti mora usvojeno znanje in ga utrjevati tudi v vsakdanjem življenju.

Viri in literatura

- BIZILJ, Ljerka, 2008: *Neposluš(a)nost Radia. Od agitpropa do programskega sveta*. Maruša Pušnik (ur.): *Prispevki k zgodovini slovenskih medijev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede. 59–78.
- SINKOVIČ, Natalija, 2010: *Smernice za kulturo radijskega govora (na primeru Radia Slovenija)*. Diplomsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.
- ŠERUGA PREK, Cvetka, 2004: *Opis napovedovalskega dela*. Ljubljana: RTV Slovenija. 1–3.